

ASUR TİCARET KOLONİLERİ DEVRİNDE ANADOLU ŞEHİR DEVLETLERİNİN İDARİ YAPISI

EROL, Hakan
TÜRKİYE/TURCIYA

ÖZET

Bu bildiride ele aldığımız kırkın üzerindeki *rabi*'li unvanların, Asur Ticaret Kolonileri Devrinde, Anadolu şehir devletlerindeki idarî yapıyı oluşturan memurlar olduğu anlaşılmaktadır. Kral ülkesini çeşitli görevlere atadığı bu *rabi*'li unvan sahipleri vasıtasıyla yönetiyordu. Devlet işleriyle ilgili, hemen hemen her alanda oluşturulan birimlerin âmiri olarak bir *rabi*'li unvan sahibi bulunuyordu. Örneğin bu kimseler, ekonominin temeli olan tarım ve hayvancılıkla ilgili konularda çiftçilerin ve çobanların işlerini denetliyor; elde edilen ürünlerin veya bu ürünlerin vergilerinin toplanmasını sağlıyorlardı.

Konusunda uzmanlaşmış meslek sahiplerinin denetçileri olan bu *rabi*'li unvanlar, Asur Ticaret Kolonileri Devrinde meslekî bir teşkilatlanmaya da işaret etmektedir. Bu teşkilatlanmayı, Anadolu Selçuklularındaki ahilik ve Osmanlılardaki lonca olarak adlandırılan meslek örgütlerine benzetmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Eski Asur Devri, Eski Anadolu, idari teşkilat, *rabi*'li unvanlar.

ABSTRACT

The Administrative Structure of the Anatolian City States in the Age of Assyrian Trade Colonies

The “*rabis*” were the local rulers appointed by the king during the age of Assyrian Trade Colonies. In this work, over forty “*rabis*” were covered and discovered that they were in charge of almost every duties of the state. For example, these rulers were dealing with agriculture and animal husbandry and with collecting products and taxes of these productions.

Being professional administrators and inspectors of these holders of the title of “*rabi*” were the indicator of the occupational organizations during the age of the Assyrian Trade Colonies which were similar to such organizations of the Anatolian Selchukids (“*ahi*”) and that of in the Ottoman Empire (“*lonca*”).

Key Words: Ancient Assyrian, Ancient Anatolian, administrative structure, titles with *rabi*.

MÖ II. bin yılın ilk çeyreğinde, Kuzey Mezopotamya’da kurulmuş olan Asur Devleti ile Anadolu’daki Şehir Devletleri arasında yoğun bir ticarî faaliyet görülmektedir. Anadolu’nun tarihsel çağlara girdiği, Eski Asur Ticaret Kolonileri Devri olarak adlandırılan bu dönemde Asurlu tüccarlar, Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu Bölgesi’ndeki 40 kadar şehirde *kārum* ve *wabartum* olarak adlandırılan koloni merkezleri kurarak geniş ve sistemli bir ticaret ağı oluşturmuşlardır. Özellikle bakır, kalay, çeşitli kumaşlar ile altın ve gümüş bu ticaretin ana malzemelerini teşkil etmekteydi.

Asur Ticaret Kolonilerinin merkezi olan Kültepe-Kaniş’te, 1900’lü yılların ilk çeyreğinde başlayan kazılar da dâhil olmak üzere, 1948 yılında Prof. T. Özgüç başkanlığında başlayan ve bugüne kadar sistemli şekilde her yıl yapılan kazılar sonucunda Akadcanın Eski Asur lehçesi ve çiviyazısı formuyla yazılmış, 26 bin civarında tablet ele geçmiştir.¹ Bunlardan yaklaşık 18 bin kadarı Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde korunmaktadır.

Koloni devrine ait bulunan belgelerin çoğunluğunu, tüccarların ticarî faaliyetleriyle ilgili borç mukaveleleri, mahkeme tutanakları, iş mektupları, çeşitli liste ve kayıtlar oluşturmaktadır. Birkaç idarî nitelikli metin dışında devrin siyasi, sosyal, hukukî ve coğrafi özellikleri hakkında doğrudan bilgi veren belge yoktur. Bunun nedeni belgelerin neredeyse tamamının Asurlu tüccarların kişisel arşivleri olmasıdır; tüccarlar sadece kendi ticarî faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyen sosyal ve siyasi olaylardan, satır aralarında bahsetmişlerdir.

Asur Ticaret Kolonileri Devrinde, Asurlu tüccarların faaliyetlerinin görüldüğü Orta Anadolu’daki etnik yapı hakkında yeterli bilgimiz yoktur. Tabletlerde, bölgedeki kavimlerin orijinal adlarına rastlanmamaktadır. Tüccarlar yazışmalarında yerli halktan bahsederken, sahanın temel sözlüklerinde “cahil, kültürsüz, dilsiz” anlamları verilen *nuwā’um* terimini kullanmışlardır. Tarihî devirlerin başlangıcında Anadolu kavimleri olarak Hattiler, Hurriler, Luviler, Palalar, Kaşkalar ve Hititler gösterilmektedir. Şahin, 2004: 17-20; Öz, 2005: 19-33).

Koloni devrinde Anadolu’nun siyasi yapısının, bağımsız krallıklar ve bu krallıklara bağlı vasal krallar idaresindeki irili ufaklı Şehir Devletlerinden meydana geldiği görülmektedir. Tabletlerde, *rubā’um* yani “kral” tarafından yönetildiğini bildiğimiz 30 kadar şehir adı geçmektedir.² Bunların dışında,

¹ Kültepe, Alishar, Acemhöyük ve Boğazköy’de yapılan kazılar ve bu kazılar sonucunda ortaya çıkarılan Eski Asur Ticaret Kolonileri Devri belgelerinin bibliyografyası hakkında bkz.: Michel 2003a.

² Hurama (Kt. n/k 1024: 2); Wašhaniya (CCT V, 15b: 4’); Nenaša (CCT VI, 34a: 5); Šinahutum; Katipra (KTK 10: 3’); Šimiya (KTP VI, 1); Amkuwa (OIP 27, 1: 1); Timilkıya (TMH I, 24e: 2); Purušhattum (TTC 27: 7); Tuhipiya (Kt. 85/k 27: 1); Hahhum (Kt. b/k 612: 18); Šehwa (Kt. c/k 441: 17); Tamniya (Kt. f/k 183: 7); Mama; Kaniş; Taišama (Kt. g/t 35: 1, 3, 15); Tukriş (Kt. j/k 97: 50); Luhusatiya (Kt. m/k 144: 9); Tawiniya (Kt. n/k 504: 25) vb.

muhtemelen büyük, bağımsız beylikler olan bazı Şehir Devletleri, *mātum* “ülke” olarak da tanımlanmaktadır.³

Kültepe tabletleri, Anadolu beyliklerinin idarî yapılanması hakkında doğrudan bilgi vermemektedir.⁴ Bu konudaki bilgilerimiz, metinlerde geçen unvanlar üzerine yapılan yorumlara dayanmaktadır. Metinlerinde, devlet yönetiminde önemli görevler üstlendikleri anlaşılan, Akadca *rabûm* (GAL) “büyük” sıfatıyla teşkil edilmiş kırk civarında unvan geçmektedir. Bu unvanların çeşitliliğine ve muhtevalarına bakılarak, Koloni Devrinde, Anadolu’daki beyliklerin birçoğunun idarî yapılanmayı başardığı anlaşılmaktadır (Günbattu, 1990: 466).

Anadolu krallarının bile Asurca bir unvan (*rubā’um*) taşımalarından da anlaşılacağı gibi, güçlü Asur etkisinden dolayı, *rabi*’li unvanlardan, kesin olmamakla birlikte sadece birkaçının (*rabi alahhinim*, *rabi targumannim* ve *rabi kišeranim*) yerel dillerden kelimelerle teşkil edildiği söylenebilir. Diğer bütün *rabi*’li unvanlar Asurcadır. Bazıları Mezopotamya’da zaten var olanlarla birlikte, Asurlu tüccarlar Anadolu’da karşılaştıkları bu yerel yönetimlere has unvanlara kendi dillerinden karşılıklar vermişler; onların orijinal adlarını kullanmamışlardır.

İdari yapılanma içerisindeki memurların hiyerarşik sıralaması hakkında kesin bir bilgi yoktur. Mezopotamya kaynaklı belgelerde memurların sırasına titizlikle uyulduğu görülmektedir. Bu durumun Anadolu’da da uygulanmış olduğu düşünülebilir (Günbattu, 1990: 465). Buna göre başta *rubā’um* “kral” bulunur. Metinlerde, kralın başkomutan, başrahip ve baş hâkim olduğunu gösteren ifadeler rastlanmaktadır. (Şahin, 2004: 63). Bir kaç metinden anlaşıldığına göre, bazı beyliklerde *rubātum* “kraliçe” de yönetimde aktif rol oynamıştır. Kral ve kraliçeden sonra devlet yönetiminde en etkili memur, birçok araştırmacı tarafından “veliaht” olarak tanımlanan (Garelli, 1963: 214-215; Larsen, 1976: 155; Forlanini, 1993: 155; Veenhof, 1989: 524), kralla birlikte, para ve ölüm cezalarının verildiği önemli davaları onaylayan *rabi simmiltim* olarak gözükmektedir. Tam çevirisi “merdiven büyüğü” olan *rabi simmiltim*’in veliaht olmasının yanında nasıl bir görevi olduğu bilinmemektedir; kralın idaresi altındaki şehirlerin baş hâkimi veya valisi olabileceği yönünde iddialar vardır (Balkan, 1957: 46, n. 60; Garelli, 1963: 214-215; Forlanini, 1993: 129). Sadece iki Kültepe metninde karşılaştığımız “büyük vezir, başbakan” anlamları verilen *rabi šukkallim* unvanlı memurun da devlet yönetiminde önemli bir role sahip olduğu ve krala vekâlet

³ Zalpa (Kt. 87/k 120: 9); Kaniş (Kt. 87/k 275: 14); Tahruwa (Kt. 93/k 236: 8); Kuzzi (Kt. k/k 4: 8); Wahşuşana (Kt. n/k 84: 10); Gamruh (Kt. n/k 122: 20); Ulama (Kt. n/k 1253: 7); Şalatuwar (Kt. n/k 1582: 1); Harapiş (Kt. n/k 1100: 6); Şawid (AKT III, 56: 6); Elmelme (Prag I, 537: 21); Luhusātiya (Kay. 1830: 6); Puruštatum (KTH 1: 3).

⁴ Māma kralı Anum-hirbi’nin Kaniş kralı Warşama’ya yazdığı mektup (Kt. g/t 35) dışında, bazı araştırmacıların “işçi listeleri” olarak adlandırdıkları, höyükte bulunmuş Kt. g/t 36 ve g/t 42 + z/t 11, birçok unvan ve meslek isminin kaydedilmiş olması nedeniyle, önemli idarî belgeler olarak değerlendirilebilir.

ettiği söylenebilir (Donbaz-Veenhof, 1985: 148; Hecker, 2003: 185, n. 4). *rabi šukkallim*'in dışında, *šinahilum* unvanının da “vezir” olabileceği yönünde iddialar vardır (Veenhof, 1989: 524-525). Ayrıca, metinlerde sıkça geçen, *rabi sikkā/itim* unvanlı memurun da, devletin üst düzey yöneticilerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bu unvana sahip memurların da nasıl bir işle görevli oldukları bilinmemektedir. Eski Mezopotamya kaynaklarında “yüksek bir askerî rütbe” olarak karşılaştığımız *rabi sikkātīm*'in (CAD S: 254a), Eski Anadolu Şehir Devletlerinde de “general, ordu komutanı”nı karşıladığı yönünde görüşler bulunmaktadır (Orlin, 1970: 78, 151; Dercksen, 2004a: 71, n. 232). Bunların dışında, Şehir Devletlerinin idari yapısında, tarım ve hayvancılık, ticaret; güvenlik ve koruma; saray hizmetleri gibi, devlet işleriyle ilgili çeşitli görevleri yürüten birçok memur bulunmaktadır. Burada, bu unvanlardan, faaliyet alanlarına göre kısaca bahsetmek istiyorum.

1. Ekonomiyle İlgili Memurlar

rabi alahhinim: Devlet adına Asurlu tüccarlarla ticarî ilişkilerde bulunan, saraya ve yerel memurlara kalay, kumaş, gümüş gibi malları sağlayan, dış ticaretten sorumlu, üst düzey bir yönetici olduğu anlaşılmaktadır. *rabi alahhinim*ler, bünyesinde birçok *alahhinum* memuru bulunan *bēt alahhinim* “*alahhinum* kurumu”nun da başkanlığını yapıyorlardı (Garelli, 1963: 218; Dercksen, 1996: 166).

rabi mūōi'im: Sözlüklerde, “çıkış vergisi; bir memur” anlamları verilen (CAD; 2439b; CDA 220a) *mūōi'um* kelimesiyle oluşturulmuş *rabi mūōi'im* “*mūōi'um* memurlarının âmiri” olarak tanımlanmaktadır (CAD M; 250a). Metinlerde, başkanlığını *rabi mūōi'im*'in yaptığı *bēt mūōi'im* “*mūōi'um* dairesi” ile de karşılaşılmaktadır. Bu kurum ve memuriyet, Asurlu tüccarların Anadolu'dan çıkardıkları mallar için ödedikleri “ihraç vergisi” anlamındaki *waōitum* kelimesiyle ilişkilendirilmektedir (Veenhof, 1972: 231, n. 362; Dercksen, 1996: 72).

rabi re'im: “Çoban” anlamındaki *re'um* ile teşkil edilmiş *rabi re'im* “çobanlar başı” unvanlı memurlar sarayların büyük ve küçükbaş hayvanlarını güden çobanların âmirleri olmalıdırlar (Erol, 2007: 52).

rabi alpātīm: *alpum* “sığır” kelimesinin çoğul formuyla oluşturulmuş *rabi alpātīm* unvanlı kimselerin, devlete ait büyük baş hayvanların bakımıyla ilgili çoban, bakıcı gibi şahısların âmirleri oldukları söylenebilir (Erol, 2007: 18).

rabi perdim: Sahanın başlıca sözlüklerinde “bir çeşit binek hayvanı” olarak geçen *perdum* (CAD P: 394b; AHw 855a) araştırmacılar tarafından çoğunlukla “katır” olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, *rabi perdim* unvanının da “katırlar başı” olabileceği iddia edilmektedir (Hecker, 2003: 185, n. 4).

rabi sisē: *sisi'um* “at” anlamına gelmektedir (CAD S: 328a). *rabi sisē* unvanlı kimselerin, saray adına atların yetiştirilmesi ve bunların ticaretinin yapılması gibi işlerde görevli memurlar oldukları düşünülebilir (Michel, 2003b: 3).

rabi adrim: *adrum* “harman (yeri)” (CAD A/I: 129a) kelimesiyle oluşturulmuş *rabi adrim*, muhtemelen, devlete ait topraklardan elde edilen ürünlerin harman veya hasat işinin düzenli bir şekilde yürütülmesinden ve harman yerlerinin denetiminden sorumlu bir memur olmalıdır (Erol, 2007: 11).

rabi karānim: *rabi karānim* Kültepe metinlerinde daha çok *kirānum* yazılışıyla geçen *karānum* “üzüm, bağ; şarap” kelimesiyle teşkil edilmiştir. Yeni Asur kaynaklarında *rab karāni* yazılışıyla geçen bu unvana “şarap denetçisi” anlamı verilmektedir (CAD K: 202b). “Şaraptan sorumlu memur” şeklinde tanımlayabileceğimiz *rabi karānim* saraya ait bağlardan, şarap üretiminden ve ticaretinden sorumlu bir memur olmalıdır.

rabi kiriātim: “(Meyve) bahçeleri âmiri” olarak tanımlanan *rabi kiriātim*’in (Hecker, 1997: 170-171, n. 23; Dercksen, 2004b: 161-162), saraya ait (meyve) bahçelerinden sorumlu bir memur olduğu söylenebilir.

rabi še’î: *še’um* “tahıl, arpa” kelimesiyle oluşturulmuş *rabi še’î* “tahıldan sorumlu memur” olarak tanımlanabilir. Sadece Eski Asurca metinlerde karşılaştığımız *rabi şe’î*lerin, tahılların depolanması, ticareti, yöneticiler arasında taksim edilmesi gibi işlerle görevli oldukları söylenebilir (Erol, 2007: 81).

rabi kitātim: Kültepe metinlerinde *kitātum* olarak çoğul formuyla da karşılaşılan *kitū* “keten” kelimesiyle teşkil edildiği düşünülen *rabi kitātim*’e “ketenle ilgili bir memur” anlamı verilmektedir (CAD K: 475b; Dercksen, 1996: 195). Bu unvana sahip kimseler keten bitkisinin yetiştirilmesi ve işlenmesiyle ilgili işçilerin amirleri olmalıdır.

rabi šammim: *šammum* “yağ” anlamına gelmektedir. “Yağdan sorumlu memur” olarak tanımlayabileceğimiz *rabi šammim* unvanı, devletin yağ üretimi ve ticareti üzerinde de rolü olduğunu göstermektedir (Erol, 2007: 78).

rabi eöi: Bu unvana sahip memurların, ağaçların ormandan kesilmesi, nakliyesi, dağıtılması ve ticareti gibi işlerle görevli “ormancı” diyebileceğimiz işçilerin amirleri oldukları söylenebilir (Erol, 2007: 23).

2. Güvenlikle İlgili Memurlar

rabi abullātim: “Şehir kapıları âmiri” olarak tanımlanan bu unvan sahipleri, şehir surlarında bulunan kapıların güvenliğinden sorumlu teşkilatın başı olmalıydılar. Ayrıca bu kimseler, şehre girip çıkan malların denetiminden de sorumlu olabilirler (Günbattı, 1990: 464).

rabi utue: *utū* “kapı bekçisi” anlamına gelmektedir (CAD A/II: 516b). Bu doğrultuda, *rabi utue* “kapı bekçileri âmiri” olarak tanımlanabilir. Bu kişiler, *rabi abullātim* şehir kapıları âmiri”nden farklı olarak, sarayın ve belki de şehirdeki diğer kurumların kapılarındaki muhafızların amirleri olmalıdır (Erol, 2007: 86).

rabi battim: Bu unvan, “sınır âmiri” (Donbaz, 1990: 441) veya “bölge, çevre komutanı” (Bilgiç, 1964: 139) olarak tanımlanmaktadır.

rabi dayyalim: *dayyalum* “gözcü, izci, müfettiş” kelimesinden teşkil edilen *rabi dayyalim* “müfettiş âmiri” anlamına gelmektedir (CAD D: 28a). Unvan, “gözcüler, casuslar başı” veya “istihbarat şefi” olarak da tanımlanmaktadır (Sever-Çeçen, 1994: 203; Hecker, 2003: 184, n. 4).

rabi kakki: “Cephaneci başı; silahlar başı” anlamları verilen (Bilgiç, 1948: 507, n. 85; Garelli, 1963: 216) *rabi kakki* unvanlı memurların, silah yapımında kullanılan malzemelerin temini, silahların askerlere dağıtımı, cephanelerin denetimi ve korunması gibi görevleri olduğu söylenebilir.

rabi kiša/erānim: Metinlerde sadece bir kez rastlanan *rabi kiša/erānim*’e, şüpheli olarak, “gardiyanlar âmiri” anlamı verilmektedir (Müller-Marzahn, 2000: 302).

rabi maøøar(ā)tim: Kültepe metinlerinde sıkça karşılaşılan *maøøartum* “gözetleme, koruma, güvenlik” ve “kıymetli eşyaların muhafaza edildiği yer, kasa” olarak iki farklı anlamda kullanılmıştır (CAD M: 333a). Bu kelime ile teşkil edilmiş *rabi maøøartim* unvanına “hazinedar” (Dercksen, 2000: 146; Bilgiç, 1948: 507, n. 86) ve “korumalar, nöbetçiler âmiri” (Eisser-Lewy, 1930: 214; Veenhof, 1972: 308, n. 433) şeklinde iki farklı anlam verilmektedir.

rabi šariqi: *šarruqum* “hırsız” anlamına gelmektedir. “Hırsızlar âmiri” gibi bir unvan olamayacağı düşünülse de, bu unvana sahip memurlar, şehirlerde meydana gelen hırsızlık olaylarını araştıran bir çeşit polis teşkilatının âmirleri olabilirler (Erol, 2007: 80).

barullum rabûm: Sözlüklerde *barullum*’a “ticarî bir polis memuru” anlamı verilmektedir (CAD B, 344a; AHw 142a). Bu polis memurlarının âmiri *barullum rabûm* “büyük/şef *barullum*” olmalıdır.

3. Bazı Meslek ve Zanaatçı Amirleri

rabi lāsimum: Sözlüklerde *lāsimum*’a “hızlı haberci, kurye” anlamları verilmektedir (CAD L: 106b; CDA: 178b). *rabi lāsimum* unvanlı memurlar, Kültepe metinlerinde karşılaşılan *šiprum*, *ālikum*, *muqarribum* gibi haberci ve kuryelerden farklı olarak, hızlı habercilerden oluşan bir meslek teşkilatının âmirleri olabilir (Albayrak, 2005: 271).

rabi nāgirim: *nāgirim* “tellal, haberci, müjdecî” anlamlarına gelmektedir (CAD N/I: 115b). *rabi nāgirim*’lerin, Eski Anadolu şehir devletlerinde her türlü ilan ve yasakları çarşı ve pazarlarda halka duyuran görevliler oldukları anlaşılan tellalların âmirleri oldukları açıktır.

rabi nappāhē: “Demirci” anlamındaki *nappāhumlar*, Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde bilinen madenlerin her türlü işçiliğiyle uğraşan; çeşitli kaplar, aletler

ve silahlar yapan; bakır, altın, gümüş gibi metalleri tasfiye eden; bronz üreten zanaatkârlardır. *rabi nappāhē* “demirciler başı” unvanlı memurlar da, muhtemelen saray adına çalışan bu demircilerin âmirleri olmalıdır. (Erol, 2007: 46).

rabi nukiribbi: *nukiribbum* “bahçıvan” (CAD N/II: 323a); *rabi nukiribbi* “bahçıvanlar âmiri” anlamlarına gelmektedir (CAD N/II: 327a). Bu unvan sahipleri, sarayın bahçelerini düzenleyen, ağaçların, süs bitkilerinin ve belki de sebze tarhlarının bakımından sorumlu bahçıvanların denetçileri olmalıdır (Erol, 2007: 47).

rabi targumannim: *targumannum* “tercüman” anlamına gelmektedir (CDA: 400a). Hititçedeki *tarkumma-* “bildirmek, açıklamak” kökünden meydana gelen bu kelime, Asurcanın yanı sıra Babilceye de geçen tek Anadolu kökenli kelimedir; Babilceden Aramcaya ve Arapçaya geçmiştir; Türkçede “tercüman”, Almanda “dragoman” ve Fransızca “drogman” telaffuzuyla hâlen yaşamaktadır (Bilgiç, 1953: 52). *rabi targumannim* “tercümanlar başı” unvanının varlığı, tercümanların da meslekî bir teşkilatlanma oluşturduklarını göstermektedir.

rabi awīlim: *awīlum* “adam, özgür vatandaş” anlamlarına gelmektedir. *rabi awīlim* unvanlı kimseler, kendilerine, bir tür tımar diyebileceğimiz, topraklar tahsis edilen hür vatandaşların işlerini denetleyen memurlar olmalıdır (Dercksen, 2004b: 142).

rabi øābim: Belirli sayıda insan gruplarını ifade eden *øābum* “insanlar, askerler, işçiler (grubu)” anlamlarına gelmektedir (CAD Ø: 46a). Bu kelimeyle oluşturulmuş *rabi øābim* ise, araştırmacılar tarafından, “komutan” (Orlin, 1970: 112, 157, n. 109) ve “işçiler başı” (Bilgiç, 1948: 507, n. 91) şeklinde iki farklı anlamda tanımlanmaktadır. *rabi øābim* unvanı, bildiğimiz kadarıyla beş Kültepe metninde diğer bazı *rabi*’li unvan sahiplerinin emrinde, onlardan daha alt bir rütbede gözükmektedir. Muhtemelen bu kimseler, yüksek rütbeli bazı memurların emrindeki çalışanların âmirleri olmalıdır.

4. Sarayın ve Şehrin İşleriyle İlgili Memurlar

rabi huršātim: “Kiler, ambar, depo” anlamlarındaki *huršum* ile teşkil edilmiş *rabi huršātim* unvanı birçok araştırmacı tarafından “depolar âmiri” olarak tanımlanmaktadır (Bilgiç, 1964: 139; Orlin, 1970: 80; Günbattı, 1987: 7; Dercksen, 2000: 146). Bu kimseler, sarayın tahıl ve erzak depolarından sorumlu memurlar olmalıdır.

rabi haææim: “Asa” anlamındaki *haææum* kelimesiyle oluşturulmuş bu unvana, bir saray memuru olabileceği yönünde, “asacı başı/şef asacı” anlamları verilmektedir (Bilgiç, 1948: 507, n. 81; Garelli, 1963: 216).

rabi kalbātim: *kalbum* “köpek” anlamına gelmektedir. Eski devirlerde kralların avlanmaya meraklı oldukları düşünülürse; tazi, zağar gibi av köpeklerinin

yetiştirilmesi, beslenmesi, eğitilmesi, ava hazırlanması gibi işlerle ilgili kimselerin âmirleri *rabi kalbātim* unvanlı memurlar olmalıdır. (Günbattu, 1990: 464-465, n. 11).

rabi paššurē: Bu unvana “sofracı başı” anlamı verilmektedir (Bilgiç, 1948: 507, n. 82; Garelli-Michel, 1997: 205; Dercksen, 1996: 145, n. 458). Bu memurların, sarayda yapılan yemeklerden ve kurulan sofralardan sorumlu oldukları; aşçıları ve garsonları denetledikleri söylenebilir.

rabi šāqīm: Türkçeye *saki* telaffuzuyla geçen *šāqūm* “içki taşıyan, kâhya” anlamlarına gelmektedir (CAD Š/II: 28b). “Sakiler başı” olarak anlamlandırılan *rabi šāqīm* unvanlı memurlar, saraylarda krala ve kralın ailesine içki sunan sakilerin âmirleri olmalıdır (Günbattu, 1987: 8).

rabi urdī: *urdum/(w)ardum* “köle, hizmetçi” kelimesiyle teşkil edilmiş *rabi urdī* “köleler âmiri” (Matouš-Matoušová, 1984: 75-76), saraydaki kölelerden sorumlu bir memur olmalıdır.

rabi urkim: *rabi urkim*, “muhtemelen sarayın geri hizmetinde çalışan insanları meslekî olarak organize eden ve yöneten bir memur” olarak tanımlanmaktadır (Albayrak, 2005a: 272).

rabi mahīrim: Bu unvana “pazar müfettişi, pazar âmiri” anlamları verilmektedir (CAD M: 99a; Bilgiç, 1948: 508, n. 94; Günbattu, 1990: 466). *rabi mahīrim*ler, şehirdeki pazar ve çarşığı denetleyen, pazardaki malların kalitesini kontrol eden; tartı aletlerini düzenleyen memurlar olmalıdır.

rabi oērim: Fonksiyonu bakımından günümüze kadar ulaşan; tarla ve bahçelere zarar veren hayvanların sahiplerine ceza kesen kolcularla karşılaştırılan ve “kır bekçilerinin şefi” anlamı verilen *rabi oērim* (Günbattu 1990: 466) “tarlalar âmiri” olarak da tanımlanmaktadır. (Bilgiç, 1948: 507, n. 95; Kienast, 1960: 95).

Bilindiği gibi, Asur Ticaret Kolonileri Devri’nde Anadolu yerlileri yazıyı henüz kullanmamaktadır. Bu yüzden, Anadolu Şehir Devletlerinin düzenli bir yönetim sistemine sahip olmadığı düşünülebilirdi. Ancak, devlet yönetiminde önemli görevler üstlenen *rabi*’li unvanların çeşitliliği, bu devirde, Anadolu yerlilerinin sistemli ve düzenli bir idarî ve meslekî teşkilâtlanmayı kurup geliştirdiklerini göstermektedir.

E. Bilgiç, Anadolu Beyliklerinin idari teşkilatlanmayı Mezopotamya’dan tamamen bağımsız bir şekilde geliştirdiklerini belirtmiş, Anadolu’daki saray memur ve esnaf teşkilatına dair hepsi birden Asur’da ve Babil’de bulunmayan terimleri Asurluların kendi kelime hazinelerinden karşıladıklarını söylemiştir (Bilgiç, 1948: 505, 508). C. Günbattu, *rabi*’li unvanların bazılarının Mezopotamya’da da var olmasının Anadolu idari sistemi üzerindeki Mezopotamya tesirini gösterdiğini belirtmiştir. Günbattu’ya göre bu durum, Mezopotamya-Anadolu arasındaki ticari

ilişkinin, saray teşkilatlarına kadar, iki ülkenin birbirlerini derinden etkilediklerinin bir işaretidir (Günbattı 1987: 8; 1990: 466). Bize göre, Eski Anadolu Şehir Devletleri bu idarî teşkilatlanmayı büyük ölçüde, Mezopotamya kavimlerinden bağımsız şekilde geliştirmişlerdir. Çünkü yaptığımız sözlük taraması sonucunda, kırkın üzerindeki *rabi*'li unvanlardan sadece birkaçının Mezopotamya kaynaklarında da bulunduğu görülmüştür. (*rabi haææim* (Mari'de); *rabi nappahē* ("UGULA SİMUG" olarak Eski Babil'de); *rabi nukaribbi* (Eski Babil'de); *rabi sikkā/itim* (III. Ur ve Eski Babil'de); *rabi oābim* (Eski Babil ve Elam'da); *rabi šukkallim* (Eski Akad'da)). *rabi*'li unvanların birçoğuyla Eski Asur Devri'nden sonraki geç devirlerde de karşılaşılması, geç devir Mezopotamya kavimlerinin Anadolu'daki idari sistemi örnek aldıklarını düşündürülebilir. Bu durum, Eski Asur Devri'nde meydana gelen uluslararası ticaretin, toplumların birbirlerini kültürel olarak aynı oranda etkilediklerine işaret etmektedir.

Rabi'li unvanlar Anadolu şehir devletlerinin yönetim şekli hakkında da bilgi vermektedir. Bazı metinlerde karşılaşılan ev, tarla gibi taşınmaz malların alım-satımına dair ifadeler özel mülkiyete işaret etse de, şehir devletlerinin ekonomisinin temelini oluşturan tarım ve hayvancılıkla ilgili birçok unvan bulunması, devletin araziler ve evcil hayvanlar üzerinde söz sahibi olduğunu göstermektedir. Kralın devletin ekonomisini, ticaretini, güvenliğini atadığı bu *rabi*'li unvan sahipleri vasıtasıyla yürüttüğü söylenebilir.

Rabi'li unvan sahiplerinin, kendi konularında uzmanlaşmış meslek sahiplerinin âmirleri oldukları açıktır. Bize göre, bu şekilde birçok mesleğin bir âmirinin bulunması, Eski Anadolu Şehir Devletlerinde meslekî bir teşkilatlanmaya işaret etmektedir. Belki de bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bildiğimiz lonca teşkilatının ilk örneklerini teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

AHw: Akkadisches Handwörterbuch.

Albayrak, İ., (2005), "Kumaş ve Kalay Sevkıyatına İlişkin Üç KültepeTableti", **Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı 2003-2004**, 269-277.

Balkan, K., (1957), **Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bilgiç, E., (1948), "Anadolu'nun İlk Tarihî Çağının Ana Hatlarıyla Rekonstrüksiyonu", **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakülte Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 5, 489-516.

----, (1953), **Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Appellatifler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisinde Yeri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

-----, (1964), "Kültepe Höyüğünde Çıkan Üç Tablet", **Anatolia**, VIII, 125-143.

CAD: The Assyrian Dictionary of the University of Chicago.

CDA: A Concise Dictionary of Akkadian.

Dercksen, J. G., (1996), **The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia**, İstanbul: PIHANS LXXXV.

-----, (2000), "Institutional and Private in The Old Assyrian Period", **Interdependency of Institutions and Private Entrepreneurs, MOS Studies 2**, 135-152.

-----, (2004a), **Old Assyrian Institutions**, Belgium: PIHANS XCVIII.

-----, (2004b), "Some Elements of Old Anatolian Society in Kaniş", **Assyria and Beyond Studies Presented to Mogens Trolle Larsen**, 137-177.

Donbaz, V., (1990), "Kültepe 1-B Katı Tabletlerine Genel Bakış", **X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, 433-451.

Donbaz, V.,-Veenhof, KR., (1985), "New Evidence For Some Old Assyrian Terms", **Anatolica XII**, 131-155.

Eisser, L.-Lewy, G., (1930), **Die Altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe**, Leipzig: Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft (E.V.) 33. Band.

Erol, H., (2007), **Eski Asurca Metinlerde Meslek Adları ve Unvanlarla Geçen Şahıs İsimleri**, Ankara: (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Forlanini, M., (1995), "The Kings of Kaniş", **II. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri**, 123-132.

Garelli, P., (1963), **Les Assyriens en Cappadoce**, Paris: Bibliothèque Archéologique et Historique de l'institut Français d'archéologie d'Istanbul XIX.

Garelli, P.-Michel, C., (1997), **Tablettes Paléo-assyriennes de Kültepe**, İstanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes.

Günbattı, C., (1987), "Yeniden İşlenen Bir Kültepe Tableti (Kt. g/t 42 + z/t 11)", **Belleten**, C. 51, S. 199, s. 1-10.

-----, (1990), "Kültepe Metinlerinde Geçen İki Yeni Unvan", **X. Türk Tarih Kurumu Bildirileri (1986)**, 463-46.

Hecker, K., (1997), "Über den Euphrat (Ortsbezogene Restriktionen in A Kaufurkunden)", **Archivum Anatolicum**, S. III, 157-172.

-----, (2003), "Kunuk Kārim Øaher Rabi" **Alter Orient und Altes Testament**, Band 274, (Festschrift für Burkhard Kienast), 183-196.

Kienast, B., (1960), **Die altassyrischen Texte des des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer**, Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Larsen, M. T., (1976), **The Old Assyrian City-State and its Colonies**, Copenhagen: Mesopotamia 4.

Matouš, L.-Matoušová, M., (1984), **Kappadokische Keilschrifttafeln mit Siegeln aus der Sammlung der Karlsuniversität in Prag**, Prag: Karluniversität Prag.

Michel, C., (2003a), **Old Assyrian Bibliography**, Belgium: Nederlands Instituut het Nabije Oosten.

-----, (2003b), “The Perdum-mule, A Mount For Distinguished Persons in Mesopotamia During the First Half of the Second Millennium BC”, **PECUS, Man and Animal in Antiquity**, 1-11.

Müller, M.-Marzahn, J., (2000), “Fünf Altassyrische Texte aus dem Vorderasiatischen Museum zu Berlin”, **Assyriologica et Semitica, AOAT 252**, 295-309.

Orlin, LL., (1970), **Assyrian Colonies in Cappadocia**, Paris: The Hauge.

Öz, E., (2005), **Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'nun Etnik ve Sosyal yapısı**, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.

Sever, H.-Çeçen, S., (1994), “Kültepe II. Tabaka Vesikalarına Göre Anadolu'nun Siyasi Tarihi ile İlgili Yeni Gelişmeler” **XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (1987)**, 201-209.

Şahin, H. A., (2004), “Kültepe Metinlerinde Geçen *mār ummeanim/kenim* Tabirinin Anlamı”, **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, 483-492.

Veenhof, K. R., (1972), **Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology**, Leiden. *Studia et Documenta ad Iura Orientis Antiqui Pertinentia*, vol. 10.

-----, (1989), “Status and Offices of an Anatolian Gentleman – Two Unpublished Letters of Huharimataku from *kārum* Kaniš”, K. Emre, B. Hrouda, M. J. Mellink, N. Özgüç (ed.), **Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of T. Özgüç**, 515-525.

